

Politická ekonomie Jean-Baptisty Saye¹

Marek LOUŽEK*

Political Economy of Jean-Baptiste Say

Abstract

The paper is concerned with the life and works of French classical economist Jean-Baptiste Say. First section outlines the life of Jean-Baptiste Say. Second section analyzes his "Treatise on Political Economy" (1803). Third section discusses Say's Law of Markets. Fourth section deals with the Keynes' interpretation of Say. Fifth section highlights Say's actual legacy, especially his opinions on taxation and public debt.

Keywords: Jean-Baptiste Say, history of economic thought, Law of Markets, John Maynard Keynes

JEL Classification: B12

Úvod

Dvě stě čtyřicet let, které nedávno uplynuly od narození Jean-Baptiste Saye, jsou příležitostí připomenout slavného francouzského ekonoma, o jehož odkazu se dodnes vášnivě diskutuje. Není přeháněním tvrdit, že Say je předchůdcem moderní makroekonomie. Neutuchající diskuse o tzv. Sayově zákonu trhů ukazuje, že Sayovo dílo je živé. Svou obhajobou lidské svobody je přítom Say aktuální i dnes.

1. Život

Jean-Baptiste Say se narodil v Lyonu 5. ledna 1767 a zemřel v Paříži 16. listopadu 1832. Say byl přední francouzský ekonom první třetiny 19. století. Před tím, než se stal na sklonku života akademickým ekonomem, pracoval v řadě

* Marek Loužek, Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta Národohospodářská, Katedra hospodářské a sociální politiky, nám. W. Churchilla 4, 130 00 Praha 3, Česká republika; e-mail: louzek@post.cz

¹ Stat' vznikla s podporou grantů GA ČR č. 402/07/0165 a MSM 0021620841.

zaměstnání, od zaměstnance pojišťovací společnosti, přes novináře, vojáka, politika, výrobce bavlny až po spisovatele [9, s. 70 – 71].

Hlavním důvodem jeho pestré kariéry byly politické a hospodářské převraty jeho generace: Velká francouzská revoluce, nástup Napoleona Bonaparta, ekonomická válka s Británií a nakonec pád říše a obnovení bourbonské monarchie. Po bouřlivém čtvrtstoletí obsadil Say v roce 1815 místo profesora politické ekonomie v Paříži, kde působil až do své smrti v roce 1832.

Sayova rodina pocházela z Nimes, ale na sklonku 17. století musela uprchnout do Ženevy, když francouzský stát přestal tolerovat protestanty. Vrátili se až v pozdním 18. století do Lyonu, kde se Sayův otec stal obchodníkem. Rodina zamýšlela, že mladý Jean a jeho bratr Horace se stanou rovněž obchodníky a povedou rodinný podnik. Proto byli oba bratři vysláni do Londýna, aby se naučili, jak se dělá moderní obchod [4].

Prvním Sayovým literárním pokusem byl pamflet o svobodě tisku z roku 1789. Když vypukla francouzská revoluce, Say byl uchvácen událostmi: chvíli pracoval pro Mirabeauův časopis *Courrier de Provence* a v letech 1792 – 1793 se stal dobrovolníkem v armádě. Oženil se a snažil se ochránit rodinné bohatství před vládou teroru. Většinu jeho majetku však nakonec zničila inflace.

V letech 1794 – 1800 působil Say jako editor liberálního časopisu „*Idéologues*“ *La Décade philosophique, littéraire, et politique*. Do tohoto časopisu psal články o ekonomii a popularizoval dílo Adama Smitha [6]. Vybudoval si slušné jméno jako publicista, takže jej znali politici i široká veřejnost. V roce 1800 vydává *Esej o prostředcích reformy mravů národů*.

Sayovy praktické obchodní zkušenosti a jeho znalosti hospodářské politiky ho v roce 1799 přivedly ke jmenování do tribunátu, kde sloužil ve finančním výboru. V roce 1803 vychází jeho *Pojednání o politické ekonomii* [16]. Sayova kniha zaujala dokonce prvního konzula Napoleona, který při obědě navrhl Sayovi, aby další vydání knihy více podporovalo vládní hospodářskou politiku. Say to odmítl. Sayova stálá opozice k rozhazovačné politice vlády ve finančním výboru vedla k jeho odvolání z tribunátu.

Další Sayova kariéra se odehrávala v obchodním světě. Say se přestěhoval s rodinou do Auchy v Pas-de-Calais, kde založil manufakturu na výrobu bavlny. Po osmi úspěšných letech zaměstnával čtyři sta až pět set lidí. Nakonec však podnik prodal a vrátil se v roce 1813 do Paříže. Byl přesvědčen, že francouzská hospodářská politika vyústí do ekonomického kolapsu: varoval před vylučováním britského zboží z trhu, vládními obchodními licencemi, tarify na dováženou bavlnu a dalšími protekcionistickými opatřeními.

Druhé vydání svého *Pojednání o politické ekonomii* věnoval Say ruskému carovi Alexandrovi I, který se prohlásil za jeho žáka [25]. V roce 1814 vyslala

francouzská vláda Saye do Anglie, aby odhalil tajemství anglického hospodářského zázraku a informoval o dopadech revolučních válek na britskou ekonomiku. Say využil tento výlet ke kontaktům s britskými filozofy a ekonomy jako James Mill, Jeremy Bentham a David Ricardo.

Sayův pamflet *Anglie a Angličané* (1814) [19], který obsahuje část zprávy z pobytu v Anglii, byl zdrcující kritikou ekonomického dopadu války na britské dělníky. Say odmítl používání Bank of England k zaplacení nákladů na válku znehodnocením měny. Nelíbil se mu ani veřejný dluh, protože se musí dříve či později splácet. Say varoval před vládními půjčkami a expanzí moci státu.

Až po porážce Napoleona a obnovení bourbonské monarchie bylo Jean-Baptistu Sayovi umožněno, aby přednášel v Paříži, nejdříve na Athénée, pak na Conservatoire des Arts et Métiers, a nakonec jako profesor politické ekonomie na Collège de France [5]. Say založil ve francouzském ekonomickém myšlení liberální tradici, na níž navázali takoví slavní autoři jako Frédéric Bastiat či Gustave de Molinari.

Jedno ze Sayových posledních děl byl *Úplný kurz praktické politické ekonomie* (1828 – 1829) [18]. Šlo o smělý pokus rozšířit předmět politické ekonomie od tvorby bohatství ke zkoumání morálních, politických a právních předpokladů svobodné společnosti, které souvisejí se studiem politické ekonomie. I v tomto díle Say navrátil politickou ekonomii ke smithovským kořenům.

2. Pojednání o politické ekonomii

Svým *Pojednáním o politické ekonomii* [16] se Jean-Baptiste Say navěky zapsal do dějin ekonomického myšlení. Kniha pojednává o produkci bohatství, o rozdělování bohatství a o spotřebě bohatství. Již během Sayova života se dočkala řady vydání, oprav a překladů. James Madison prohlásil, že Sayovo *Pojednání* je nejlepší knihou, která kdy v ekonomii byla napsána [8].

Sayova doba byla ještě pod vlivem merkantilismu, podle níž peníze (zvláště zlato a stříbro) vytvářejí bohatství a povzbuzují hospodářský růst. Bohatství národa podle merkantilistů spočívá v množství drahých kovů v zemi. Merkantilisté se domnívali, že hospodářské krize vznikají tak, že se vyrobí příliš mnoho zboží a trvá nějaký čas, než se poptávka přizpůsobí. Může vzniknout nadbytečná nabídka, neboli „přesycení zbožím“.

Aby se nadbytečná nabídka uplatnila, tehdejší ekonomové navrhovali povzbuzovat poptávku prostřednictvím tvorby peněz. Vláda a bankovní systém by měly podněcovat dodatečnou poptávku. Znepokojeni nedostatkem peněz během hospodářských krizí tito ekonomové navrhovali řešení „najít více peněz a utratit je“. Domnívali se, že motorem hospodářského růstu jsou výdaje a spotřeba.

Say zaútočil na tuto doktrínu vzácných peněz [26]. Tvrdil, že to nejsou peníze, které vytvářejí poptávku, nýbrž naopak, je to nabídka zboží a služeb, která je zdrojem bohatství. Podle Saye jsou peníze pouze prostředkem směny a skutečnou příčinou hospodářské deprese není nedostatečná spotřeba, nýbrž poruchy v alokaci statků a služeb. Když se ekonomika oživuje, jde nahoru výroba následovaná spotřebou.

„Říci, že prodej jde špatně kvůli nedostatku peněz, znamená zaměňovat prostředky s příčinou. Jedná se o omyl, který pramení z okolnosti, že téměř všechny výrobky jsou nejprve vyměněny za peníze a pak teprve jsou přeměněny na jiné výrobky. A komodita, která se tak opakovaně objevuje, se obyčejnému člověku jeví být tou nejdůležitější komoditou a účelem všech transakcí, zatímco ve skutečnosti je pouze prostředkem.“ [16, I.XV.5]

Čím více je výrobců a čím různorodější je jejich výroba, tím pohotovější, početnější a rozsáhlejší jsou trhy pro tuto výrobu. Tím ziskovější je tato výroba pro výrobce, neboť cena roste s poptávkou. Avšak tuto výhodu lze odvozovat pouze od skutečné výroby a nikoli od nuceného oběhu výrobků, neboť jakmile je hodnota jednou vytvořena, není zvětšována tím, že přechází z jedné rukou do jiných, ani tím, že se jí zmocní vláda a spotřebovává ji.

Výroba vede k větší spotřebě spíše než naopak. „Stejná zásada nás vede k závěru, že povzbuzování pouhé spotřeby nepřináší obchodu žádný prospěch. Řešení spočívá v nabídce prostředků, nikoli podněcování přání spotřebovat. Viděli jsme, že výroba samotná dodává tyto prostředky. Tak je cílem dobré vlády podporovat výrobu, zatímco cílem špatné vlády podporovat spotřebu.“ [16, I.XV.20]

Jednotlivci, kteří sledují svou vlastní představu o štěstí, jsou podle Saye skutečnými tvůrci blahobytu. Motorem lidského jednání je vlastní zájem. Každý jedinec je zainteresován na všeobecné prosperitě všech a úspěch jednoho odvětví průmyslu podporuje úspěch všech ostatních odvětví. Ať už se člověk věnuje jakékoli profesi nebo podnikatelské činnosti, je tím lépe placen a tím lépe si nachází zaměstnání, čím lépe se daří ostatním.

Say důsledně rozlišoval mezi ekonomikou a politikou. To jej dokonce přivedlo k názoru, že bohatství je nezávislé na povaze vlády. Za jakékoli formy vlády může země prosperovat, pokud je dobře spravována. Absolutní monarchie může zemi obohatit, zatímco lidovláda ji může zruinovat. Say se tak vymezil jak proti fyziokratům, kteří upřednostňovali monarchii, tak proti radikálním demokratům, kteří předkládali demokracii jako univerzální model pro všechny národy.

Say považoval Adama Smithe za Newtona politické ekonomie a zakladatele nové vědy. Smith podle něj zavedl experimentální metodu fyziky a chemie do politické ekonomie. Tyto induktivní procedury přinesly nevyvratitelná fakta, na

nichž lze založit hospodářskou politiku moderních států. Nikoli náhodou označují komentátoři Jean-Baptistu Saye za „francouzského Smithe“.

Přesto je na stránkách *Pojednání o politické ekonomii* Say vůči Smithovi místy i dosti kritický. Say si stěžuje, že *Bohatství národů* [21] je na řadě míst nejasné a „téměř zbavené metody“. Hlavním bodem Sayovy kritiky je Smithova pracovní teorie hodnoty. Hodnotou zboží nemůže být práce, protože hodnota je vždy kombinovaným produktem přírody, práce a kapitálu. Tím Say předjímal budoucí teorii výrobních faktorů.

Dalším bodem Sayovy kritiky Smithe bylo pojetí produktivity. Podle Saye se Smith příliš zaměřil na výrobu materiálních statků, ale opominul nemateriální statky. Say věřil, že jeho systém je dokonalejší než Smithův. Say úplně opustil teorii pracovní hodnoty a místo toho nabídl teorii subjektivní hodnoty, na niž navázali v poslední třetině 19. století marginalisté.

3. Sayův zákon trhů

Se Sayovým jménem je spojen jeden z nejpůsobivějších pojmů ekonomické teorie: *Sayův zákon trhů* [23]. Počátkem 19. století byl předmětem vášnivých diskusí, které posílily základní strukturu klasické politické ekonomie a její víru ve spontánní, samoregulující tržní mechanismus směřující k rovnováze. O sto let později J. M. Keynes vyzdvihl Sayův zákon jako symbol klasické a neoklasické ekonomie.

Say použil zákon v době, kdy aktivní podnikatelé hledali nové, často zahraniční trhy [20]. Šlo mu o to ukázat, že trhy jsou navzájem propojené, že se není třeba bát, že nabídka nenajde odbyt, že se nevyplatí vynalézat a přinášet nové produkty, protože pro ně chybí poptávka, neboli peníze. Peníze jsou pouze prostředkem směny. Říci, že prodeje jsou zablokované, protože chybí peníze, je nesprávné.

Vezměme příklad konkrétní země, která obchoduje s Británií, například Španělsko. Jestliže angličtí výrobci nebyli schopni umístit své zboží, které chtěli za hranicemi prodat, může to mít několik příčin. Buď angličtí exportéři udělali chyby v odhadu komodit, které Španělé chtějí, nebo Španělé nemají co nabídnout nebo exportovat do třetích zemí, aby mohli zaplatit anglickým obchodníkům. Problémem není, že Anglie vyrobila příliš mnoho, nýbrž že Španělsko vyrobilo příliš málo [22, s. 615 – 617].

Say jasněji než jiní vnímal, že jeho argument se odvíjí od obecnějšího principu, protože se týká rovněž domácího obchodu. V dělbě práce jediný prostředek, který má každý k dispozici pro získání komodit a služeb, je vyrobit nějaký ekvivalent. Výroba proto zvyšuje nejen nabídku statků na trzích, ale normálně rovněž poptávku po nich. V tomto smyslu je to výroba sama (nabídka), která vytváří

„fond“, z něhož plyne poptávka po produktech: produkty jsou placeny jinými produkty jak v domácím, tak zahraničním obchodě.

V klíčové patnácté kapitole původního vydání první knihy *Pojednání o politické ekonomii*, která nese název *O poptávce neboli trhu zboží*, Say říká: „Člověk, který používá svou práci, aby investoval do tvorby nějakého užitečného statku, nemůže očekávat, že jeho hodnota bude uznána a zaplácena, pokud ostatní nebudou mít prostředky ke koupi. Kde se ale tyto prostředky berou? Z jiných hodnot jiných produktů jako plodů průmyslu, kapitálu a práce. Což nás přivádí k závěru, který může na první pohled znít paradoxně, totiž že je to výroba, která otevírá poptávku po zboží.“ [16, I.XV.3]

Poptávka po produktu odvětví je odvozena od příjmu vytvořeného jinými odvětvími. Její vlastní příspěvek k celkovému důchodu je zanedbatelný, takže poptávka odvětví po produktu je v zásadě nezávislá na jeho vlastní nabídce i cenách faktorů, které používá. Máme pak nezávislou poptávku a náklady, které shrnují celek ekonomických podmínek společnosti, na něž musí dotyčná firma zareagovat.

Protože „správné“ nebo rovnovážné množství je obecně definováno jeho poptávkou a nabídkou na trhu, neexistuje žádná obtíž nebo dvojznačnost, když se řekne, že v případě konkrétního zboží se vyrobilo „příliš málo“ nebo „příliš moc“. Ale rovnovážný výstup celé ekonomiky není ani příliš velký, ani příliš malý. Je správný pouze s ohledem na výstup všech odvětví.

Když vztahujeme pojmy *poptávka* a *nabídka* k celkovým veličinám, musíme být opatrní, protože znamenají něco jiného, než co se jimi myslí v běžném vnímání [9, s. 71 – 72]. Nabídka a poptávka na dílčích dokonale konkurenčních trzích jsou na sobě nezávislé. Agregátní nabídka a agregátní poptávka však nejsou navzájem nezávislé, protože poptávka „po výstupu nějakého odvětví“ (nebo firmy či jednotlivce) vychází z nabídky všech ostatních odvětví (nebo firem či jednotlivců). Proto se ve většině případů reálně zvýší, jestliže se tyto nabídky zvýší, a sníží, když se tyto nabídky sníží.

Sayův zákon nás varuje, abychom neaplikovali mikroekonomické vztahy na makroekonomické souvislosti a obráceně. Trhy se dostanou dříve či později do rovnováhy. Nadprodukce či nedostatek konkrétního statku jsou v krátkém období možné, ale není možná celková nadprodukce v dlouhém období. Krátkodobý nedostatek či nadprodukce na různých trzích je jevem, který je odstraněn pomocí cenového systému.

Význam Sayova zákona se vyjeví při analýze krizí. Say polemizuje s teoriemi podspotřeby, když vysvětluje, že krize nemůže být nikdy kauzálně vysvětlena pouze tím, že někdo vyrobil příliš mnoho. Sayův zákon odhaluje obecnou závislost ekonomických statků a rovnovážného mechanismu, který jednotlivé trhy spojuje. Proto má význam jako zárodek budoucí koncepce všeobecné rovnováhy.

Deprese, které občas přicházejí, považoval Say za strukturální poruchy. Deprese nemohou být permanentní, protože nabídka vytváří nové poptávky prostřednictvím změn úroku a cen. Nadbytečná nabídka peněz nebo přebytečná poptávka po penězích mají tendenci se samy vyhladit. Když poptávka je nedostatečná, aby se prodaly všechny statky, ceny musí klesnout. Když je poptávka přebytečná, ceny stoupnou. Ekonomika tak vykazuje tendenci k rovnováze [2, s. 148 – 150].

Přes označení *Sayův zákon* se vede spor o jeho autorství [14]. Někteří připisují hlavní zásluhu na jeho objevu Jamesu Millovi. Ani David Ricardo ani Thomas Malthus nepřipisovali zákon trhů Sayovi. Jejich korespondence hovoří o Millově „teorii, „větě“, „ideji“ nebo „chybě“. Idea je však podobná: výroba statků, spíše než peníze, je hlavním motorem růstu. Peníze usnadňují obchod, ale neurčují rozsah statků, které jsou směňovány [24].

Schumpeter napočítal čtyři různé verze Sayova zákona [22, s. 619 – 620]. William Baumol [1, s. 145] ve své exegezi Sayova pojednání napočítal dokonce osm různých verzí Sayova zákona. Sayův zákon bývá někdy mylně vnímán jako mikroekonomické tvrzení o rovnováze na všech trzích (trhy se vyčišťují). To je však až Walrasův vynález. Správnější je jako makroekonomické tvrzení o rovnováze celé ekonomiky – buď jako rovnost, nebo jako identita. Lze jej formulovat pro krátké nebo pro dlouhé období.

Tím, že Jean-Baptiste Say zdůraznil, že výroba je zdrojem nebo příčinou spotřeby, nahradil v hierarchii ekonomie poptávku nabídkou. Bohatství je tvořeno výrobou, a nikoli spotřebou. Všichni lidé jsou jak výrobci, tak spotřebitelé. Když chce nějaká osoba získat statek nebo službu, musí sama vytvořit jiný statek nebo službu, které jsou žádoucí pro jiné. Peníze jsou prostředek k získání statků, které si někdo přeje.

Sayův zákon trhů popisuje proces, jakým nabídka pomáhá vytvořit poptávku po ostatních statcích a službách. Ekonomičtí aktéři chtějí prodat své statky a služby, protože si přejí koupit jiné statky a služby. To navozuje makroekonomickou identitu, podle níž agregátní nabízené množství se rovná agregátnímu množství poptávanému. Poptávka je nabídka viděna z jiného úhlu.

4. Keynesova interpretace Saye

Známá fráze „nabídka si vytváří vlastní poptávku“ nepochází od Saye. Tento výrok mu připisal až John Maynard Keynes [13, s. 18]. Keynesova interpretace Sayova zákona tvrdila, že podle Saye nabídka konkrétního statku si sama automaticky vytváří poptávku po tomto statku. Co ale Say skutečně řekl, je, že nabídka statku vytváří příjmy, od nichž se odvozuje poptávka po ostatních statcích. Nabídka tak „otevřít“ poptávku po statcích.

Say ukázal, že ať už s penězi nebo bez nich se produkty směňují v poslední řadě zase za produkty, protože peníze nejsou nic jiného než prostředek směny. Hlavní kritika, o kterou se opíral Keynes, byla, že prakticky všichni teoretici klasické školy opomíjeli funkci peněz jako uchovatele hodnoty. Proto není zaručeno, že cena agregátní poptávky jako celku bude rovná ceně agregátní nabídky pro všechny úrovně výstupu [13, s. 26].

Podle J. M. Keynesa Say a další klasičtí ekonomové tvrdili, že tržní ekonomika nikdy neumožní nadbytek nebo nedostatek zboží na konkrétních trzích, a to ani v krátkém období [10]. Protože Keynes vyložil Sayův zákon trhů do podoby „nabídka si vytváří svou vlastní poptávku“ a pozoroval momentální nerovnováhu na dílčích trzích, a navíc neúplnou zaměstnanost, domníval se, že Sayův zákon vyvrátí.

Keynes neporozuměl Sayově teorii. Udělal si ze Saye umělý terč, do kterého se pak rád trefoval. Keynes věřil, že spotřeba a výroba jsou nezávislé činnosti. Rozhodnutí spořit není v jeho systému spojené s rozhodnutím investovat. Rozhodnutí investovat závisí u Keynesa na subjektivních a iracionálních faktorech, které nelze předvídat a které způsobují nestabilitu investic a tím i nestabilitu celé tržní ekonomiky.

Keynes tvrdil, že Sayův systém by byl pravdivý jen za speciální situace, kdy se úspory rovnají investicím [12]. Protože to však v realitě nastává zřídka, Sayův zákon neplatí. Problémem je všeobecná nadprodukce, která neodpovídá efektivní poptávce. Lidé jsou nezaměstnaní, protože se v ekonomice vydává příliš málo. Proto Keynes doporučoval podpořit agregátní poptávku vládními výdaji.

Podle Saye je však docela dobře možné, že vznikne přebytečná nabídka nějaké komodity, nebo nedostatečná poptávka po jiné komoditě [3]. Výroba může být špatně nakalkulována. Podnikatelé nejsou vševědoucí, mohou dělat chyby. Zboží se může hromadit ve skladech, část může být zničena. Podle Saye však nemůže vzniknout nadprodukce na úrovni celé ekonomiky v dlouhém období.

Say připouštěl, že může existovat krátkodobý nadbytek konkrétního zboží. Pokud je jednoho zboží přebytek, je druhého nedostatek a obráceně. Trh však pomocí vnitřních mechanismů umožňuje, aby se taková nerovnováha sama vyhladila pomocí přizpůsobení cen [11]. Sayův zákon tak v žádném případě neznamená, že všechny produkty, které se vyrobí, budou také poptávány na trhu. Nabídka nějakého statku nezaručuje, že bude na trhu po tomto statku rovněž poptávka.

Lidé potřebují podněty k práci, úsporám a investování. Příjmy nejsou celé vydány na spotřebu, nýbrž i na úspory. Podle Saye úspory jsou prospěšné a lepší než spotřeba, protože se využívají ve výrobě kapitálových nebo spotřebních statků. Spotřeba není motorem bohatství. Vyšší míry úspor přinášejí vyšší míry růstu celkového výstupu. To nastane proto, že někdo si peníze půjčí, aby vyrobil větší množství statků.

Ačkoli Keynes byl nejvýznamnějším a nejtvrdějším kritikem Sayova zákona, nezdá se, že jej vyvrátil. Potřeboval umělého nepřítele, na něhož pak útočil jako na klíčový bod klasické a neoklasické ekonomie. Say tvrdil, že za normálních okolností nemůže vzniknout nadprodukce statků a služeb. Keynes, podobně i Malthus, „vyvraceli“ vlastní verzi, podle níž nabídka si vytváří svou poptávku.

Keynesova víra, že vyvrátil Sayův zákon, se u jeho následovníků úspěšně zabydlela. Podle Keynese není problémem ani tak nadprodukce, jako nedostačující efektivní poptávka. Vládní intervence, které doporučoval, však mohou být kontraproduktivní. Když vláda provádí veřejné investice, bere peníze ze soukromého sektoru a tím narušuje alokaci zdrojů. Trhy se nevyčišťují, protože jsou narušovány vládní intervencí.

Jean-Baptiste Say představuje originálního předchůdce moderní makroekonomie. Důchod nevynaložený na spotřebu bude vydán na investice. Výroba jakéhokoli zboží vytváří příjmy zaměstnanců, vlastníků půdy i majitele kapitálu. Peníze jsou neutrální mechanismus, který přeměňuje agregátní nabídku do agregátní poptávky. Say tak ovlivnil makroekonomii v její klasické linii.

5. Aktuální odkaz

Sayův zákon představuje hlavní myšlenku moderní makroekonomie. Symbolizuje souvislost a harmonii lidského chování ve svobodné tržní ekonomice. Vyrábět předpokládá racionalitu a vlastní zájem. Je iracionální a v rozporu s lidskou povahou nevyrábět, nebo vyrábět méně, než někdo potřebuje. Say tak vyjádřil fakt, že je to výroba, která otevírá poptávku po produkci. Peníze nejsou příčinou prosperity, nýbrž spíše jejím důsledkem.

Say je kritický k půjčkám vládě, protože omezují bohatství, které vzniká v soukromém sektoru. Zdanění poškozují výrobu, protože brzdí akumulaci kapitálu. Půjčky vládě přemisťují produktivní kapitál ze soukromých rukou do vládních, které jsou lehkomyšlnější než soukromé. Omezení kapitálu znamená, že lze směřovat méně statků a že následně poklesne bohatství.

Ve zdanění viděl Say moderní formu otroctví [16: I.XIV]. Zdanění je konfiskační a nedobrovolné. Pokud nemá zdanění vést k utrpení a neštěstí národa, musí se prokázat, že je nepostradatelné pro existenci společenského řádu. Každý krok, který je podniknut za tyto hranice, je však loupeží, neboť zdanění i v případech, kdy je prováděno na základě národního konsensu, je porušením vlastnického práva.

Když státní moc není sama lupičem, zajišťuje národu největší ze všech požehnání, a sice ochranu před oloupením ostatními. Bez této ochrany každého jedince společnou silou celé společnosti si nelze představit jakýkoli rozvoj produktivních

schopností člověka, půdy a kapitálu, či dokonce představit si kapitál vůbec, protože kapitál není nic jiného než nashromážděná hodnota fungující pod ochranou státní moci.

Stále aktuální je Say i v názorech na státní dluh [16: III.IX.1]. Polemizuje s názorem, že státní dluh není nic víc než jen dluh, který půjčila pravá ruka levé ruce, což stát nijak neoslabuje. Say argumentuje, že stát je oslaben, protože kapitál půjčený vládě poté, co byl zničen následkem spotřeby touto vládou, již nemůže přinášet někomu zisk, neboli úroky, které by mohl vydělat, kdyby tento kapitál byl v podobě produktivních prostředků.

Podle Saye existuje rozdíl mezi jedincem, který si půjčí, a státem, který si půjčí. Jedinec si půjčuje kapitál za účelem přínosného využití, zatímco stát za účelem pouhé spotřeby a utrácení. Stát si půjčuje buď pro uspokojení neočekávané potřeby, nebo pro vyřešení mimořádné nouze. Tyto cíle může splnit, nebo ne, avšak celá částka představuje spotřebovanou a ztracenou hodnotu a státní pokladna zůstane zatížena úrokem z této částky.

Prorocká jsou Sayova slova, že ekonomika, která příliš zdůrazňuje význam poptávky nad nabídkou, je na cestě k úpadku a stagnaci [15]. Nejlepší vláda omezí svou činnost na ochranu vlastnictví a obhajobu individua. Say je klasickým liberálním ekonomem, jehož hlavním zájmem je ubránit občana před zvůli vlády. Say prorocky varuje před neefektivností státního sektoru.

Jean-Baptiste Say byl důvtipným popularizátorem ekonomických idejí. Řadu děl napsal ve formě dialogu, aby přiblížil ekonomické ideje širší veřejnosti v době, kdy byl populární ekonomický nacionalismus a socialismus. Say byl přesvědčen, že studium ekonomie nezačíná abstraktními matematickými či statistickými analýzami, ale skutečnou zkušeností lidské bytosti.

Ekonomické ideje, které jsou spojeny s jeho jménem, nejsou jen *Sayův zákon trhu*, ale i životní role podnikatele v hospodářském životě, příspěvek „nemateriálních statků“ (jako služby, lidský kapitál či instituce) k tvorbě bohatství a hodnoty, raná formulace teorie výrobních faktorů, zdůraznění role technologií a pronikavá analýza činnosti vlády. Z Jean-Baptisty Saye se máme hodně co učit i dnes.

Literatura

- [1] BAUMOL, W.: Say's (at Least) Eight Laws, or What Say and James Mill Really Have Meant. *Economica*, 44, 1977, s. 145 – 162.
- [2] BLAUG, M.: *Economic Theory in Retrospect*: Cambridge. Cambridge University Press 1997.
- [3] ELTIS, W.: Money and General Gluts. The Analysis of Say, Malthus and Ricardo. *History of Political Economy*, 37, 2005, č. 4, s. 661 – 688.
- [4] FONTAINE, P.: Jean-Baptiste Say and Frank H. Knight on the Interprise Economy. *History of Political Economy*, 31, 1999, č. 1, s. 1 – 28.
- [5] FONTAINE, P.: The French Economists and Politics, 1750 – 1850. The Science and Art of Political Economy. *The Canadian Journal of Economics*, 29, 1996, č. 2, s. 379 – 394.

-
- [6] FORCE, P.: The Axiom of Self-Interest from Adam Smith to Jean-Baptiste Say. *History of Political Economy*, 38, 2005, č. 2, s. 319 – 338.
- [7] FORGET, E. L.: Jean-Baptiste Say and Spontaneous Order. *History of Political Economy*, 33, 2001, č. 2, s. 193 – 218.
- [8] HOLLANDER, S.: *Jean-Baptiste Say and the Classical Canon in Economics*. London – New York: Routledge 2005.
- [9] HOLMAN, R. a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C. H. Beck 2001.
- [10] JONSSON, P. O.: On the Economics of Say and Keynes's Interpretation of Say Law. *Eastern Economic Journal*, 21, 1995, s. 147 – 155.
- [11] JONSSON, P. O.: On Gluts, Effective Demand, and the True Meaning of Say's Law. *Eastern Economic Journal*, 23, 1997, č. 2, s. 203 – 216.
- [12] KATES, S.: *Say's Law and the Keynesian Revolution*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing 1998.
- [13] KEYNES, J. M.: *General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Harcourt, Brace and Co 1936.
- [14] LAMBERT, P.: The Law of Markets Prior J.-B. Say and the Say-Malthus Debate. *International Economic Papers*, 1956, s. 7 – 22.
- [15] LOUŽEK, M.: Jean-Baptiste Say – obhájce svobody. In: LOUŽEK, M. (ed.): *Jean-Baptiste Say – 240 let od narození*. [Sborník CEP č. 58/2007.] Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku 2007, s. 45 – 55.
- [16] SAY, J. B.: *A Treatise on Political Economy*. Philadelphia: Lippincott, Gambo & Co 1855 [1803].
- [17] SAY, J. B.: *Letters to Mr. Malthus*. London – Sherwood: Neely and Jones 1821.
- [18] SAY, J. B.: *Cours complet d'Économie politique pratique*: Paris: Guillaumin 1828 – 1829.
- [19] SAY, J. B.: *England and the English People*: London: Sherwood 1816 [1814].
- [20] SKINNER, A. S.: Say's Law – Origins and Context. *Economica*, 34, 1967, s. 153 – 166.
- [21] SMITH, A.: *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*: Praha: Liberální institut 2001 [1776].
- [22] SCHUMPETER, J. S.: *A History of Economic Analysis*. London: Routledge 1994.
- [23] SOWELL, T.: *Say's Law – an Historical Introduction*. Princeton: Princeton University Press 1972.
- [24] THWEATT, W. O.: Early Formulators of Say's Law. *Quarterly Review of Economics and Business*, 19, 1979, s. 79 – 96.
- [25] WHATMORE, R.: *An Intellectual History of Jean-Baptiste Say's Political Economy*. Oxford: Oxford University Press 2000.
- [26] WHATMORE, R.: Everybody's Business. Jean-Baptiste Say's "General Fact" Conception of Political Economy. *History of Political Economy*, 30, 1998, č. 3, s. 451 – 469.